

จากภูมิปัญญาลวดลายผ้าทอพื้นเมืองสู่ธุรกิจ SME¹

From the Local Wisdom of Local Textile Patterns to SMEs

ชนิษฐา จิตชินะกุล²

บทคัดย่อ

การวิจัยเรื่อง “จากภูมิปัญญาลวดลายผ้าทอพื้นเมืองสู่ธุรกิจ SME” มีวัตถุประสงค์ 2 ประการคือ เพื่อศึกษาลวดลายผ้าทอพื้นเมืองที่เป็นเอกลักษณ์ และเพื่อศึกษาภูมิปัญญาในลวดลายผ้าทอพื้นเมือง

การศึกษาค้นคว้าวิจัยกำหนดขอบเขตการศึกษาลวดลายผ้าพื้นเมืองในท้องถิ่นภาคกลางตอนบนจาก 4 จังหวัด ได้แก่ จังหวัดพิษณุโลก สุโขทัย พิษณุโลก และอุตรดิตถ์ ขั้นตอนการดำเนินการศึกษาผู้วิจัยได้สำรวจลวดลายผ้าแต่ละท้องถิ่นโดยการสังเกต สัมภาษณ์ จดบันทึกและถ่ายภาพ ผลการศึกษาสรุปได้ดังนี้

1. ลวดลายผ้าพื้นเมืองในภาคกลางตอนบนทั้ง 4 จังหวัด ได้แก่ จังหวัดพิษณุโลก สุโขทัย พิษณุโลก และอุตรดิตถ์ พบว่า

1.1 ผ้าทอพื้นเมืองจังหวัดพิษณุโลก ลวดลายที่เป็นเอกลักษณ์ คือ ลายดอกป๊อบ แหล่งทอที่สำคัญคือบ้านม่วงหอม อำเภอวังทอง และบ้านนาเมือง อำเภอชาติตระการ

1.2 ผ้าทอพื้นเมืองจังหวัดสุโขทัย ลวดลายที่เป็นเอกลักษณ์ คือ ลวดลายโบราณที่มีทั้งหมด 9 ลาย คือ ลายเครือร้อย ลายเครือกลาง ลายเครือใหญ่ ลายสี่ขอ ลายแปดขอ ลายสิบสองหน่วย ลายดอกมนสิบหก ลายน้าอ่าง ลายสองห้อง แหล่งทอที่สำคัญคือ ตำบลหาดเสี้ยว อำเภอศรีสัชนาลัย และเรียกผ้าทอนี้ว่า ผ้าขึ้นตีนจกหาดเสี้ยว

1.3 ผ้าทอพื้นเมืองจังหวัดพิษณุโลก ลวดลายที่เป็นเอกลักษณ์ คือ ลายเป่าปูนจิ้น แหล่งทอที่สำคัญคือ บ้านป่าแดง อำเภอตะพานหิน

1.4 ผ้าทอพื้นเมืองจังหวัดอุตรดิตถ์ ลวดลายที่เป็นเอกลักษณ์ได้แก่ ลายพันก้อน ลายข้าวพันก้อน และที่เชิงผ้าขึ้นตีนจกทุกผืนจะต้องมีลายขอซ้อน ลายเตยเกาะ และลายพญานาค แหล่งทอที่สำคัญคือ บ้านกกตอง อำเภอปากท่า

¹บทความวิจัยนี้เป็นส่วนหนึ่งของการวิจัยเรื่อง ลวดลายผ้าไทยในท้องถิ่นภาคกลางตอนบน โดยได้รับทุนสนับสนุนการวิจัยจากมูลนิธิเจมส์ เอช ดับเบิลยู ทอมป์สัน

²สาขาวิชาภาษาไทย คณะมนุษยศาสตร์และประยุกต์ศิลป์ มหาวิทยาลัยหอการค้าไทย

2. ภูมิปัญญาในลวดลายผ้าทอพื้นเมือง ผ้าทอพื้นเมืองแต่ละท้องถิ่นต่างมีลวดลายที่แตกต่างกันและลวดลายที่ปรากฏนั้นถือว่าการแสดงออกทางภูมิปัญญาท้องถิ่น บนงานหัตถกรรมผ้าทออันทรงคุณค่า ซึ่งภูมิปัญญาที่ปรากฏในลวดลายผ้าทอพื้นเมือง ภาคกลางตอนบนแบ่งได้ 3 ลักษณะคือ ภูมิปัญญาที่แสดงออกโดยการเลียนแบบธรรมชาติ ภูมิปัญญาที่แสดงออกเป็นนามธรรม และภูมิปัญญาที่แสดงออกทางสังคม ทั้งนี้ภูมิปัญญาของลวดลายผ้าทอพื้นเมืองในภาคกลางตอนบน มีดังนี้

2.1 ภูมิปัญญาผ้าทอพื้นเมืองจังหวัดพิษณุโลก พบว่า ลวดลายผ้าทอที่จังหวัดพิษณุโลก มีภูมิปัญญาที่แสดงออกโดยการเลียนแบบธรรมชาติ

2.2 ภูมิปัญญาผ้าทอพื้นเมืองจังหวัดสุโขทัย พบว่าลวดลายผ้าทอที่จังหวัดสุโขทัย มีภูมิปัญญาที่แสดงออกโดยการเลียนแบบธรรมชาติผสมผสานกับภูมิปัญญาที่แสดงออกเป็นนามธรรมและภูมิปัญญาที่แสดงออกทางสังคม

2.3 ภูมิปัญญาผ้าทอพื้นเมืองจังหวัดพิจิตร พบว่า ลวดลายผ้าทอที่จังหวัดพิจิตร มีภูมิปัญญาที่แสดงออกเป็นนามธรรม

2.4 ภูมิปัญญาผ้าทอพื้นเมืองจังหวัดอุตรดิตถ์ พบว่า ลวดลายผ้าทอที่จังหวัดอุตรดิตถ์ มีภูมิปัญญาที่แสดงออกโดยการเลียนแบบธรรมชาติผสมผสานกับภูมิปัญญาที่แสดงออกเป็นนามธรรม

Abstract

The research entitled “From the Local Wisdom of Local Textile Patterns to SMEs” aimed to investigate the unique ness of the local textile patterns and the local wisdom in local textile patterns.

The researcher speciefsd the area of this study in 4 provinces in the upper central region which are Pitsanulok, Sukothai, Pichit, and Utaradit. The researcher has surveyed the textile patterns of each area through observation, interview, written record, and photographing.

The findings can be summarized as follows:

1. Regarding of the local textile patterns produced in the upper-central region of Thailand, the findings are as follows:

1.1 Pitsanulok’s local textile – The unique pattern of Pitsanulok’s local textiles is ‘Dok Peep’ and it is mainly produced in Ban Muang Hom, Wang Thong District and in Ban Na Muang, Chart Trakarn District.

1.2 Sukhothai's local textile – There were 9 unique patterns of Sukhothai's local textiles as follows: Lai Krua Noi, Lai Krua Klang, Lai Krua Yai, Lai Si Khaw, Lai Paed Khaw, Lai Sibsong Nuai Lai Dok Mon Sib Hok, Lai Nam Ang, and Lai Song Thong. These patterns were mainly produced in Tambon Hartsiew, Sristchanalai district; consequently, these textiles were so called 'Pha Sin Tin Jok Hartsiew'.

1.3 Pichit's local textile – The unique pattern of Pichit's local textile was 'Lai Pao Bun Chin'. The pattern was mainly produced in Baan Paa Daeng, Tapanhin District.

1.4 Utaradit's local textile – The unique patterns of Utaradit's local textiles were 'Lai Pan Korn' and 'Lai Kao Pan Korn'. What made Ban Kok Tong's Tin Jok distinctive from the others was that there were the patterns of Khaw Sorn, Toey Koh, and Phya Nak at the edge of all Pha Sin Tin Jok. These patterns were mainly produced in Baan Kok Tong, Faak Taa district.

2. Local textile in each area showed the different patterns that reflected the local wisdom on the valuable textile handicraft. There were three categories of the local wisdom appearing on the local textile patterns in the upper central region: the local wisdom inspired by the nature, the local wisdom showing an abstract pattern and the local wisdom related to social function, The local wisdom of local textile patterns in the upper central region were as follows:

2.1 The local wisdom of Pitsanulok's local textile was inspired by the nature.

2.2 The local wisdom of Sukhothai's local textile showed the combination of the inspiration from nature and the abstract local wisdom with the one relating to social function.

2.3 The local wisdom of Pichit's local textile expressed the abstract local wisdom.

2.4 The local wisdom of Utaradit's local textile was the combination of the local wisdom inspired by the nature and the abstract local wisdom.

ความนำ

ผ้าเป็นหัตถกรรมพื้นบ้านประเภทหนึ่งที่ผู้หญิงไทยจะถักทอขึ้นมาเป็นเครื่องนุ่งห่มเพื่อใช้ในชีวิตประจำวันโดยผ้าที่ทอขึ้นมาชิ้นข้างทอจะประดิษฐ์คิดค้นรูปแบบและลวดลายให้มีความสวยงามอันแสดงถึงภูมิปัญญาและความสามารถของช่างทอได้เป็นอย่างดี ซึ่งการทอผ้าของแต่ละชุมชนจะมีรูปแบบและลวดลายที่แตกต่างกันออกไปจนกลายเป็นเอกลักษณ์เฉพาะกลุ่ม ตลอดจนได้มีการสืบทอดกันมาจนกลายเป็นมรดกทางวัฒนธรรมของแต่ละท้องถิ่น

สำหรับการทอผ้าในประเทศไทยไม่มีหลักฐานปรากฏอย่างแน่ชัดทราบแต่เพียงว่าคนไทยรู้จักนำฝ้าย ปอ ไหมมาทอเป็นผ้านานแล้วโดยกระจายตัวอยู่ในภูมิภาคต่างๆ ของประเทศ แต่ละท้องถิ่นก็จะมีลักษณะการทอที่แตกต่างกันออกไปตามคติความเชื่อ ค่านิยม

ทั้งนี้จากการศึกษาประวัติศาสตร์การทอผ้าพื้นเมืองในประเทศไทยพบว่าแหล่งทอผ้ากระจายอยู่ตามภูมิภาคต่างๆ แต่ละภูมิภาคจะประกอบไปด้วยกลุ่มชนหลายเชื้อชาติหลายภาษา และต่างก็มีวัฒนธรรมเป็นของตนเองรวมถึงวัฒนธรรมการทอผ้าที่จะมีกระบวนการการผลิต นับตั้งแต่รูปแบบ วัสดุที่ใช้และลวดลายหรือแม้กระทั่งการนำผ้าทอมาประยุกต์ใช้ในชีวิตประจำวันที่ต่างกัน และหากแบ่งการทอผ้าของกลุ่มชนตามภูมิภาคในประเทศไทยแล้วสามารถแบ่งได้ดังนี้

1. ผ้าทอภาคเหนือแถบล้านนาไทย ได้แก่ จังหวัดเชียงราย พะเยา ลำพูน ลำปาง แพร่ น่าน เชียงใหม่และแม่ฮ่องสอน จะมีกลุ่มชนไทยยวนและไทยลื้อที่เป็นกลุ่มชนดั้งเดิมของล้านนาไทยซึ่งผู้หญิงไทยยวนและไทยลื้อยังคงรักษาวัฒนธรรมการทอผ้าในรูปแบบและลวดลายที่สืบทอดกันมาช้านานโดยเฉพาะการทอชิ้นตีนจก ผ้าขิด และผ้าที่ใช้เทคนิคเกาะ เป็นต้น นอกจากนี้ยังมีกลุ่มชนชาติพันธุ์อื่นๆ ที่ไม่ได้พูดภาษาตระกูลไทแต่อาศัยอยู่ทางภาคเหนือบริเวณล้านนาไทย เช่น ลื้อ ลัวะ กะเหรี่ยง ไทยใหญ่ มอญ และไทยภูเขาเผ่าต่างๆ เช่น แม้ว มูเซอ อีเก้อ เย้า ลีซอ เป็นต้น ทั้งนี้กลุ่มชนดังกล่าวต่างมีวัฒนธรรมการทอผ้าที่ส่วนใหญ่เป็นผ้าฝ้ายและมีการตกแต่งลวดลายที่แสดงออกถึงเผ่าพันธุ์ของตน

ส่วนการทอยกดอกและการทอชิ้นใหม่ต่อตีนจกยกดินเงินตีนทองนั้นจะรู้จักกันในหมู่เจ้านายชั้นสูงของภาคเหนือ และได้มีการอบรมให้หญิงชาวบ้านในหลายแห่ง เช่น เชียงใหม่ ลำพูน ได้ทอจนทำเป็นอุตสาหกรรมในหมู่บ้านอยู่หลายแห่งจนถึงทุกวันนี้

2. ผ้าทอในภาคกลาง แบ่งได้ 2 ส่วน คือ ภาคกลางตอนบน ได้แก่ จังหวัด พิษณุโลก พิจิตร อุตรดิตถ์และสุโขทัย ภาคกลางตอนล่างได้แก่ จังหวัดอุทัยธานี ชัยนาท สุพรรณบุรี สระบุรี ลพบุรี นครปฐม ราชบุรีและเพชรบุรี ภูมิภาคนี้จะมีชาวไทยยวนและชาวไทยลาวอพยพตั้งถิ่นฐานอยู่ในถิ่นต่างๆ ซึ่งชาวไทยลาวนั้นมีหลายเผ่า เช่น พวน โข่ง ผู้ไท ครั่ง ฯลฯ ชนกลุ่มนี้จะยังคงรักษาวัฒนธรรมและเอกลักษณ์เฉพาะถิ่นไว้

โดยเฉพาะผ้าทอที่ช่างทอจะยังใช้เทคนิคการทำตีนจกและขีดเพื่อตกแต่งลวดลายบนผ้าที่ใช้พุ่ง ซึ่งลวดลายที่ตกแต่งบนผืนผ้าแต่ละกลุ่มชนจะมีลักษณะและสีสันทันที่ต่างกัน

3. ผ้าทอในภาคอีสาน ภูมิภาคนี้จะมีกลุ่มคนไทยเชื้อสายลาวเป็นส่วนใหญ่ โดยจะกระจายอยู่ในจังหวัดต่างๆ และมีวัฒนธรรมการทอผ้าอันเป็นประเพณีที่สืบทอดมาช้านาน เกือบทุกชุมชนและแต่ละชุมชนจะมีลักษณะการทอและลวดลายที่เป็นเอกลักษณ์ โดยเฉพาะผ้ามัดหมี่ ผ้าขีดและผ้าไหมหางกระรอก นอกจากกลุ่มคนไทยเชื้อสายลาวแล้วยังมีกลุ่มชนอื่นๆ เช่น ข่า กระชั๊ กระเลิง ส่วย และเขมรสูงโดยเฉพาะคนไทยเชื้อชาติเขมรจะมีวัฒนธรรมการทอผ้าที่สวยงาม เช่น ในจังหวัดสุรินทร์พบว่ามีการทอผ้าที่มีชื่อเสียงหลายหมู่บ้านและทอผ้าชนิดต่างๆ เช่น ผ้าลายสาคร ผ้าปุมแบบเขมร ผ้าหมี่โฮล เป็นต้น

4. ผ้าทอในภาคใต้ ภูมิภาคนี้ในอดีตเป็นที่รู้จักกันเป็นอย่างดีด้วยมีแหล่งทอผ้า ยกดินเงินดินทองที่เป็นที่นิยมกันในหมู่ชนชั้นสูงของอาณาจักรไทยในภาคกลาง แหล่งทอผ้าที่มีชื่อเสียง ได้แก่ นครศรีธรรมราช เมืองสงขลา อำเภอยะยา จังหวัดสุราษฎร์ธานี ปัจจุบันมีผู้สืบทอดน้อยมากไม่เหมือนสมัยอดีตแต่ก็ได้มีการฟื้นฟูส่งเสริมและทอผ้าเพื่อใช้สอยในชีวิตประจำวัน ผ้าที่ทอได้แก่ ผ้าฝ้ายยกดอก ผ้าขาวม้า ผ้าโสร่ง ผ้าหางกระรอก โดยมีแหล่งทอที่เกาะยอ จังหวัดสงขลา และตำบลพุมเรียง อำเภอยะยา สุราษฎร์ธานี (การทอผ้าแบบพื้นบ้านพื้นเมืองในภูมิภาคต่างๆ , 2553)

อย่างไรก็ตามจะพบว่าผ้าทอพื้นเมืองแต่ละท้องถิ่นจะมีลวดลายที่แตกต่างกัน จนเป็นเอกลักษณ์เฉพาะถิ่นโดยส่วนใหญ่ช่างทอผ้าจะสร้างสรรค์ลวดลายจากสิ่งแวดล้อมที่อยู่ใกล้ตัวและจากวิถีชีวิต รวมทั้งการสร้างลวดลายตามความเชื่อ ทศนคติ ค่านิยม ประเพณีและวัฒนธรรมของคนในท้องถิ่นนั้นๆ ซึ่งถือว่าเป็นการแสดงออกทางภูมิปัญญาของท้องถิ่นบนงานหัตถกรรมประเภทผ้าทอที่ทรงคุณค่า

จากการศึกษาภูมิปัญญาที่ปรากฏบนลวดลายผ้าทอพื้นบ้าน พบว่าจะมีอยู่ด้วยกัน 3 ลักษณะ คือ

1. ภูมิปัญญาที่แสดงออกโดยการเลียนแบบธรรมชาติ เป็นลวดลายที่มีการแสดงออกในเชิงศิลปะแขนงต่างๆ กล่าวคือ สถาปัตยกรรม จิตรกรรม ประติมากรรม วรรณกรรม ดนตรี นาฏศิลป์ รวมทั้งเป็นการแสดงออกในงานช่างฝีมือที่ช่างทอจะทอลวดลายผ้าขึ้นมาเพื่อต้องการแสดงออกถึงความงดงามของธรรมชาติหรือต้องการเลียนแบบสิ่งที่พบเห็นจากธรรมชาติ เช่น ดอกไม้ ภูเขา แม่น้ำ สัตว์ เป็นต้น

2. ภูมิปัญญาที่แสดงออกเป็นนามธรรม เป็นลวดลายที่เกิดจากการอาศัยจินตนาการของมนุษย์เป็นพื้นฐาน มักปรากฏในรูปของงานศิลปะแขนงต่างๆ และงานช่างฝีมือ เช่น รูปทรงเรขาคณิต เป็นต้น

3. ภูมิปัญญาที่แสดงออกทางสังคม เป็นลวดลายที่เกิดจากช่างทอคิดค้นลวดลายขึ้นมาเพื่อต้องการรับใช้สังคมและเป็นการแสดงออกโดยอาศัยสังคมเป็นพื้นฐาน ซึ่งอาจมีความสัมพันธ์ระหว่างสังคมกับศิลปะหรือสังคมกับงานช่างฝีมือ

เมื่อผ้าทอพื้นเมืองได้รับการฟื้นฟูจากโครงการศิลปาชีพมูลนิธิในสมเด็จพระนางเจ้าสิริกิติ์พระบรมราชินีนาถโดยพระองค์ทรงเป็นผู้นำในการใช้ผ้าไทย จึงก่อให้เกิดกระแสความนิยมผ้าไทยและมีการขยายกลุ่มของผู้ใช้ผ้าไทย ส่งผลให้เกิดการผลิตผ้าทอพื้นเมืองในปริมาณที่เพิ่มมากขึ้นและมีการพัฒนาการผลิตผ้าทอพื้นเมืองอย่างต่อเนื่องทั้งในด้านรูปแบบเทคนิคการย้อม และการออกแบบลวดลาย ซึ่งลวดลายที่ปรากฏบนผืนผ้าจะมีทั้งลวดลายดั้งเดิมและลวดลายที่ช่างทอประดิษฐ์ขึ้นมาใหม่ ทำให้ผ้าทอพื้นเมืองมีลวดลายที่หลากหลายมากขึ้น บางลวดลายช่างทอจะไม่ทราบประวัติที่มาอย่างชัดเจน เพราะได้มีการทอสืบต่อกันมานาน เช่น ลายปลาหมึก ลายแมงมุม หรือบางลายที่มีชื่อเป็นภาษาถิ่นก็ไม่ทราบความหมายแต่เป็นลวดลายที่เป็นที่นิยมของผู้ใช้ผ้า เช่น ลายбакจัน ลายเอี้ย เป็นต้น (การทอผ้าแบบพื้นบ้านพื้นเมืองในภูมิภาคต่างๆ, 2553)

เมื่อกระบวนการผลิตผ้าทอมีลักษณะที่แตกต่างไปจากเดิมโดยมุ่งเน้นการผลิตเพื่อการพาณิชย์มากกว่าการใช้สอยในครัวเรือนจึงส่งผลให้ผ้าทอพื้นเมืองมีการพัฒนาอย่างต่อเนื่องโดยเฉพาะทางด้านลวดลายที่ปรากฏบนผืนผ้าจะมีทั้งลวดลายเก่า ลวดลายใหม่ และลวดลายที่ได้รับการผสมผสานกันทั้งลายดั้งเดิมและลายใหม่ ทั้งนี้เพื่อให้เกิดความสวยงาม และสามารถจำหน่ายได้ ลักษณะการพัฒนาดังกล่าวได้เกิดกับกลุ่มผู้ทอผ้าพื้นเมืองทั่วประเทศ ซึ่งก็รวมถึงภาคกลางตอนบนด้วย ในภูมิภาคนี้จะประกอบไปด้วยคนไทยหลายกลุ่มชนที่ต่างมีวัฒนธรรมการทอผ้าและลวดลายที่เป็นเอกลักษณ์ของตนเองซึ่งช่างทอผ้าก็ได้พัฒนากระบวนการผลิตผ้าทอและลวดลายผ้าทออย่างต่อเนื่องเพื่อเข้าสู่ภาคธุรกิจเช่นเดียวกับแหล่งอื่นๆ

ด้วยเหตุนี้จึงทำให้ผู้วิจัยมีความสนใจที่จะศึกษา “จากภูมิปัญญาลวดลายผ้าทอพื้นเมืองสู่ธุรกิจ SME” เพื่อเป็นการอนุรักษ์ภูมิปัญญาไทยในงานหัตถกรรมประเภทผ้าทอพื้นบ้านและให้เห้เห็นถึงความเปลี่ยนแปลงในลวดลายผ้าทอพื้นเมืองของภาคกลางตอนบนรวมทั้งเป็นการเผยแพร่ลวดลายผ้าทอพื้นเมืองให้เป็นที่รู้จักอย่างแพร่หลายมากขึ้น

วัตถุประสงค์ของการศึกษาค้นคว้า

1. เพื่อศึกษาเอกลักษณ์ลวดลายผ้าทอพื้นเมือง
2. เพื่อศึกษาภูมิปัญญาในลวดลายผ้าทอพื้นเมือง

ขอบเขตการศึกษาค้นคว้า

การศึกษาลวดลายผ้าทอพื้นเมืองสู่ธุรกิจSME ครั้งนี้ ผู้วิจัยเลือกศึกษาจากภูมิปัญญาลวดลายผ้าทอพื้นเมืองในภาคกลางตอนบนสู่ธุรกิจ SME 4 จังหวัด ได้แก่ จังหวัดพิษณุโลก พิจิตร อุตรดิตถ์ และสุโขทัย

ข้อตกลงเบื้องต้น

คำว่า ผ้าทอพื้นเมือง และ ผ้าทอพื้นบ้าน มีความหมายเดียวกัน

นิยามศัพท์เฉพาะ

ผ้าทอพื้นเมือง หมายถึง ผ้าทอที่คนไทยกลุ่มชนใดกลุ่มชนหนึ่งได้ทอขึ้น และมีเอกลักษณ์ของท้องถิ่น

ภูมิปัญญา หมายถึง การสะท้อนความเชื่อ ความคิด ตลอดจนขนบธรรมเนียม ประเพณีและวัฒนธรรมของคนในภาคกลางตอนบนโดยแสดงออกทางลวดลายผ้า

วิธีการดำเนินการศึกษาค้นคว้า

ผู้วิจัยดำเนินการศึกษาค้นคว้าลวดลายผ้าไทยในท้องถิ่นภาคกลางตอนบน ดังนี้

1. ศึกษาหาความรู้เกี่ยวกับลวดลายผ้าทอพื้นเมืองในท้องถิ่นทางภาคกลางตอนบน
2. ศึกษาภูมิปัญญาที่ปรากฏบนลวดลายผ้าไทยแต่ละท้องถิ่น
3. สืบค้นลวดลายผ้าทอพื้นเมืองในแต่ละท้องถิ่นทางภาคกลางตอนบน ได้แก่ จังหวัดพิษณุโลก สุโขทัย พิจิตร และอุตรดิตถ์ โดยการสังเกต สัมภาษณ์ จดบันทึกและถ่ายภาพ

4. นำผลที่รวบรวมได้มาศึกษาในประเด็นต่อไปนี้

- 4.1 เอกลักษณ์ลวดลายผ้าทอพื้นเมืองที่ก้าวสู่ภาคธุรกิจ
- 4.2 ศึกษาภูมิปัญญาในลวดลายผ้าพื้นเมืองที่ก้าวสู่ภาคธุรกิจ

ผลการวิจัย

จากการศึกษา จากภูมิปัญญาลวดลายผ้าทอพื้นเมืองสู่ธุรกิจ SME ผลการศึกษาสรุปได้ดังนี้

1. เกร็ดลักษณะลวดลายผ้าทอพื้นเมือง

จากการศึกษาเอกลักษณ์ลวดลายผ้าทอพื้นเมืองในท้องถิ่นภาคกลางตอนบน ทั้ง 4 จังหวัดคือ จังหวัดพิษณุโลก สุโขทัย พิษณุโลก และอุตรดิตถ์ พบว่าแหล่งทอผ้าบางแห่งจะยังคงทอในลวดลายดั้งเดิม แต่บางแห่งจะทอในลวดลายที่ช่างทอประดิษฐ์ขึ้นมาใหม่หรือบางแห่งจะทอทั้งลวดลายดั้งเดิมและลวดลายใหม่ผสมผสานกัน ซึ่งลวดลายที่ทอนั้นเป็นที่น่าสังเกตว่าจะจะเป็นลวดลายที่เป็นที่ต้องการของตลาดหรือเป็นลวดลายที่สามารถจำหน่ายได้ ซึ่งมีผลทำให้ลวดลายที่ปรากฏบนผืนผ้าถูกจำกัดไปโดยปริยาย ดังที่ปรากฏในผ้าทอพื้นเมืองทั้ง 4 จังหวัด ดังนี้

1.1 จังหวัดพิษณุโลก

พิษณุโลกมีแหล่งทอผ้าทั้งสิ้น 5 อำเภอ คือ อำเภอวังทอง ชาติตระการ บางระกำ เนินมะปราง และอำเภอนครไทย ปัจจุบันอำเภอที่ยังคงมีการทอผ้าอย่างต่อเนื่องมีเพียง 2 อำเภอเท่านั้น คือ อำเภอวังทองและอำเภอชาติตระการ ส่วนอำเภออื่นๆ คงเหลือการทอผ้าอยู่น้อยมาก

แหล่งทอผ้าพื้นเมืองที่มีชื่อเสียงและเป็นที่รู้จักกันดี คือ บ้านม่วงหอม ตำบลแก่งโสภา และที่บ้านม่วงหอมนี้ ยังเป็นแหล่งทอผ้าที่ได้รับการรับรองมาตรฐานจากกลุ่มอุตสาหกรรมสิ่งทอในนามกลุ่มผ้าทอไหมประดิษฐ์ชนิดเส้นด้ายใยประดิษฐ์ ผ้าทอมือลายขัดพื้นฐานโดยผ้าทอพื้นเมืองที่มีชื่อเสียงและเป็นที่รู้จักกัน คือ ผ้าม่วงลายดอกปีบ

เดิมบ้านม่วงหอมจะทอผ้าพื้นบ้านในลวดลายเก่าดั้งเดิมและลวดลายที่ประดิษฐ์ขึ้นมาใหม่ แต่เมื่อทางจังหวัดพิษณุโลก จัดประกวดลวดลายผ้าทอพื้นบ้านขึ้นเพื่อให้เป็นผ้าทอพื้นเมืองประจำจังหวัดและให้เป็นสินค้าพื้นเมือง (OTOP) บ้านม่วงหอมจึงส่งผ้าม่วงลายดอกปีบเข้าประกวดและได้รับรางวัลชนะเลิศ

ลักษณะของผ้าม่วงลายดอกปีบจะเป็นผ้ามัดหมี่ใหม่ประดิษฐ์ที่มีด้ายอมกลีบดอกปีบเป็นสีขา และนำสีประจำจังหวัดคือ สีม่วงดอกอัญชันหรือสีม่วงครามมาเป็นสีพื้นของผ้า จึงทำให้ลวดลายดอกปีบมีความโดดเด่นสวยงามมากยิ่งขึ้นและเป็นลวดลายผ้าทอพื้นเมืองที่ได้รับความนิยมอย่างแพร่หลายในจังหวัด โดยชาวจังหวัดพิษณุโลกจะนิยมใส่ผ้าม่วงลายดอกปีบในงานสำคัญๆ ที่ทางจังหวัดจัดขึ้นเพื่อเป็นเอกลักษณ์และเมื่อผ้าม่วงลายดอกปีบของบ้านม่วงหอมเป็นสินค้าหัตถกรรมพื้นเมืองประเภทผ้าทอของจังหวัดที่มียอดจำหน่ายมากกว่าลวดลายอื่นๆ จึงทำให้ช่างทอหันมาทอผ้าลายดอกปีบกันเพียงลายเดียว

ส่วนอำเภอชาติตระการแหล่งทอผ้าที่มีชื่อเสียงและเป็นที่ยู่งักคือ บ้านนาเมือง ตำบลป่าแดง ที่นี่เป็นแหล่งผลิตผ้าทอพื้นบ้านที่ใหญ่ที่สุดของอำเภอ และได้รับการคัดเลือกให้เป็นหมู่บ้านหัตถกรรมของจังหวัดและเป็นหมู่บ้านเพื่อการท่องเที่ยว

เดิมบ้านนาเมืองมีการทอผ้าส่งออกไปยังต่างประเทศและทอผ้าพื้นบ้าน หลากหลายชนิดทั้งผ้ามัดหมี่ไหมประดิษฐ์ ผ้าซิดและผ้าจก แต่เมื่อบ้านนาเมืองได้รับรางวัลชนะเลิศการประกวดผ้าพื้นเมืองของจังหวัด คือผ้าลายดอกป๊อบ ช่างทอจึงหันมาทอลายดอกป๊อบ กันมากขึ้น อย่างไรก็ตาม ผ้าลายดอกป๊อบของบ้านนาเมืองจะต่างจากบ้านม่วงหอม เพราะที่นี่จะไม่ได้จำกัดสีของผ้าพื้นว่าต้องเป็นสีม่วงคราม เท่านั้น จึงทำให้ผ้าทอพื้นเมือง ลายดอกป๊อบของบ้านนาเมือง มีสีที่หลากหลายมากขึ้น

ปัจจุบันบ้านนาเมืองทอเฉพาะลายดอกป๊อบเพียงลวดลายเดียวเท่านั้น เพราะเป็นที่ต้องการของผู้นิยมใช้ผ้าทอพื้นบ้านโดยเฉพาะอย่างยิ่งกลุ่มข้าราชการของอำเภอ ที่จะสั่งทอครวละหลายๆ เพื่อนำไปตัดเย็บเป็นชุดทำงาน

จากความนิยมในการใช้ผ้าทอพื้นเมืองลายดอกป๊อบของชาวจังหวัดพิษณุโลก นี้เองจึงมีผลให้ช่างทอเลิกทอในลวดลายอื่นๆ เพราะไม่เป็นที่ต้องการของตลาดผู้ใช้ แต่ช่างทอจะหันมาทอผ้าลายดอกป๊อบกันเพียงลายเดียวด้วยมีหน่วยงานราชการและร้านค้า ในจังหวัดมาสั่งทอเป็นจำนวนมาก อย่างไรก็ตามแหล่งทอผ้าพื้นเมืองทั้งสองแห่งนี้ จะไม่ทอผ้าเก็บไว้เพราะมีข้อจำกัดในเรื่องเงินทุนเนื่องจากต้องสั่งซื้อไหมประดิษฐ์และสีที่ใช้อยู่ ครวละหลายๆ หากแต่หน่วยงานหรือร้านค้ามีความต้องการสั่งทอ สามารถสั่งทอได้ โดยตรงที่ประธานของกลุ่ม จากนั้นประธานกลุ่มจะนำไปแบ่งให้แก่สมาชิกภายในกลุ่ม ในจำนวนเมตรที่เท่ากันทั้งผ้าผืนและผ้าลายดอก

นอกจากนี้จากการศึกษายังพบว่ายังมีช่างทออีกส่วนหนึ่งที่ไม่ได้เป็นสมาชิกของกลุ่ม แต่ก็ได้รับการว่าจ้างให้ทอผ้าลายดอกป๊อบส่งให้แก่ร้านค้าในตัวเมืองจังหวัดพิษณุโลก และจังหวัดใกล้เคียง แต่ลักษณะของกลีบดอกจะแตกต่างไปจากกลุ่มทอผ้าบ้านม่วงหอม และกลุ่มทอผ้าบ้านนาเมือง

1.2 จังหวัดสุโขทัย

สุโขทัยมีแหล่งทอผ้าทั้งสิ้น 4 อำเภอคือ อำเภอศรีสำโรง ทุ่งเสลี่ยม บ้านด่านลานหอย และอำเภอศรีสัชชนาลัย ปัจจุบันอำเภอที่มีการทอผ้าเพื่อการจำหน่ายและทอเป็นอาชีพ มีเพียงอำเภอเดียวเท่านั้นคือ อำเภอศรีสัชชนาลัย ส่วนอำเภออื่นๆ คงเหลือการทอผ้า อยู่่น้อยมาก

แหล่งทอผ้าที่มีชื่อเสียงและเป็นแหล่งทอที่ใหญ่ที่สุดของอำเภอศรีสัชชนาลัย อยู่ที่ตำบลหาดเสี้ยว หรือที่รู้จักกันในนาม ผ้าหาดเสี้ยวหรือผ้าซิ่นตีนจกหาดเสี้ยว

ลวดลายที่ได้รับความนิยมมากที่สุดคือ ลวดลายโบราณ 9 ลวดลาย ได้แก่ ลายเครือร้อย ลายเครือกลาง ลายเครือใหญ่ ลายสี่ซ้อ ลายแปดซ้อ ลายสิบสองหน่วยตัด ลายดอกมณีสิบหก ลายน้าอ่าง ลายสองท้อ ซึ่งเป็นลวดลายที่สืบทอดมาตั้งแต่โบราณโดยช่างทอจะทอเพียงลวดลายเดียวในผืนผ้าและจะมีลวดลายอื่นๆ เป็นส่วนประกอบเพื่อเพิ่มความงดงาม เช่น ลายนกคู่ ลายนกคุ้ม ลายนกแก้ว ลายงู เป็นต้น

ผ้าหาดเสี้ยวหรือผ้าชิ้นตีนจกหาดเสี้ยว เป็นผ้าทอพื้นเมืองที่มีลวดลายเก่าแก่ มาแต่โบราณกาลและเป็นเอกลักษณ์ ตลอดจนเป็นที่นิยมของผู้ใช้ผ้าชิ้นตีนจกหาดเสี้ยวมาโดยตลอด ซึ่งช่างทอบ้านหาดเสี้ยวก็จะไม่ทอในลวดลายอื่นเพราะไม่เป็นที่นิยมของตลาดผู้ใช้ผ้าทอพื้นเมือง

เดิมทีนั้นการทอผ้าชิ้นตีนจกจะสืบทอดกันภายในครอบครัวเท่านั้นเพราะถือว่าเป็นมรดกอันทรงคุณค่า แต่ด้วยปัจจุบันคนรุ่นใหม่หันไปประกอบอาชีพอื่นแทนการทอผ้าชิ้นเป็นจำนวนมาก จึงทำให้คุณสุนทรี ขนาคณิต ครูภูมิปัญญารุ่น 3 ด้านอุตสาหกรรมและหัตถกรรมได้เล็งเห็นถึงความสำคัญในภูมิปัญญานี้ด้วยเกรงว่ามรดกของชาวไทยพวนจะสูญหายจึงจัดตั้งศูนย์การเรียนรู้ภายในบริเวณบ้านของตนเองและรับสอนการทอผ้าชิ้นตีนจกในลวดลายโบราณทั้ง 9 ลายรวมทั้งได้เปิดร้านจำหน่ายไปพร้อมๆ กัน ทั้งนี้จึงเป็นแหล่งทอผ้าชิ้นตีนจกที่ใหญ่ที่สุดในอำเภอศรีสัชนาลัย

อย่างไรก็ตามช่างทอได้เคยนำลวดลายโบราณทั้ง 9 ลายดังกล่าวมาทอในผ้าชิ้นตีนจกผืนเดียวกันแต่ไม่ได้รับความนิยมเท่ากับมีลวดลายเดียวในผืนผ้าชิ้น เพราะลูกค้าที่มาซื้อมักจะหาซื้อผ้าชิ้นตีนจกหาดเสี้ยวในลวดลายใดลวดลายหนึ่งเท่านั้น นอกจากนี้กลุ่มผู้ทอที่บ้านหาดเสี้ยวยังได้จัดทำเว็บไซต์ขึ้นเพื่อเป็นช่องทางส่งเสริมการขาย นอกเหนือจากการเปิดจำหน่ายโดยตรงซึ่งก็ทำให้มียอดการสั่งซื้อผ้าชิ้นตีนจกทั้งชาวไทยและชาวต่างชาติอย่างต่อเนื่อง ด้วยเป็นผ้าทอพื้นเมืองที่มีชื่อเสียงมาและเป็นที่ยุ้จักกันทั่วไป

ดังนั้นอาจกล่าวได้ว่าผ้าทอพื้นเมืองสุโขทัยที่มียอดการจำหน่ายมากที่สุดคือผ้าชิ้นตีนจกหาดเสี้ยวเพราะมีลวดลายที่เป็นอมตะและมีเอกลักษณ์ แม้ว่าลวดลายของผ้าทอจะมีอายุนานเป็นศตวรรษก็ตามแต่ก็ยังเป็นที่นิยมของผู้ใช้ผ้าทอพื้นเมือง

1.3 จังหวัดพิจิตร

พิจิตรมีแหล่งทอผ้าทั้งสิ้น 3 อำเภอคือ อำเภอตะพานหิน สามง่ามและอำเภอบึงนาราง ส่วนอำเภออื่นๆ ไม่ปรากฏมีการทอผ้าแล้ว

แหล่งทอผ้าพื้นเมืองที่มีชื่อเสียงและเป็นที่ยุ้จัก คือ บ้านป่าแดง ตำบลหนองพะยอม อำเภอตะพานหิน ที่นี่เป็นศูนย์การเรียนรู้การทอผ้าที่สำคัญของภาคกลางตอนบน โดยช่างทอผ้ามัดหมี่หลายถิ่นมักจะมารวมตัวกันเพื่อเรียนรู้และแลกเปลี่ยนความคิดเห็น

เกี่ยวกับวัฒนธรรมการทอผ้ามัดหมี่ตลอดจนกรรมวิธีการมัดย้อมลวดลายจนทำให้ผ้ามัดหมี่ใหม่ประดิษฐ์ได้รับการพัฒนาทางด้านลวดลายอย่างต่อเนื่องเพื่อให้สอดคล้องกับความต้องการของตลาดผู้ใช้ผ้าทอพื้นเมือง

อย่างไรก็ตามช่างทอที่บ้านป่าแดงรวมกลุ่มกันเป็นสมาชิกในกลุ่มทอผ้า โดยใช้ชื่อกลุ่มว่า กลุ่มทอผ้าบ้านป่าแดง และทอผ้ามัดหมี่ใหม่ประดิษฐ์ ลายเปาปูนจิ้น ซึ่งเป็นลวดลายที่ช่างทอประดิษฐ์ขึ้นมาใหม่และเป็นที่ยอมรับอย่างแพร่หลาย โดยทอตามคำสั่งซื้อ (order) ของร้านค้าในจังหวัดและหน่วยงานราชการเท่านั้น

ดังนั้นจึงอาจกล่าวได้ว่าผ้าทอพื้นบ้านของจังหวัดพิจิตรที่มียอดการจำหน่ายมากที่สุดคือ ผ้ามัดหมี่ใหม่ประดิษฐ์ ลายเปาปูนจิ้น และปัจจุบันได้มีการพัฒนาลวดลายเพิ่ม ทั้งมีการนำลวดลายโบราณมาทอใหม่ หรือนำมาผสมผสานดัดแปลงเพื่อการจำหน่าย

1.4 จังหวัดอุตรดิตถ์

อุตรดิตถ์มีแหล่งทอผ้าทั้งสิ้น 7 อำเภอคือ อำเภอตรอน ทองแสนขัน ลับแล ท่าปลา น้ำปาด ฟากท่าและอำเภอบ้านโคก ผ้าทอที่มีชื่อเสียงของจังหวัดอุตรดิตถ์คือ ผ้ายก ส่วนผ้ามัดหมี่มีเพียงบางอำเภอเท่านั้นแต่ไม่เป็นที่นิยม

แหล่งทอผ้าพื้นเมืองที่สำคัญและมีชื่อเสียงอยู่ใน อำเภอฟากท่า โดยที่นี้ช่างทอผ้ารวมกลุ่มกันขึ้นเป็นกลุ่มทอผ้าย้อมสีธรรมชาติบ้านกกตองหรือที่รู้จักกันในนาม ผ้ายกบ้านกกตอง ลักษณะกลุ่มทอผ้าของที่นี่แตกต่างจากแหล่งอื่นๆ คือช่างทอทุกคนต้องมารวมกันที่กลุ่มเพื่อทอผ้าตามคำสั่งซื้อ (order) ของลูกค้าและทอส่งให้แก่ร้านค้าของกลุ่มที่มีอยู่ในอำเภอและในกรุงเทพฯ ที่เป็นร้านค้าของสมาชิก เพื่อนำไปจำหน่าย

ผ้าทอพื้นเมืองของบ้านกกตอง เป็นผ้าขึ้นดินจกและทอลวดลายลงบนผ้าพื้นสีดำเท่านั้น ทั้งนี้เพื่อให้ลวดลายมีความโดดเด่น ลวดลายที่นิยมคือ ลายข้าวพันก้อน ลายพันก้อน นอกจากนี้ผ้าขึ้นดินจกทุกผืนจะต้องมีลายขอซ้อน ลายเตยเกาะ และลายเชิงพญานาค ประกอบอยู่ในผืนผ้า ซึ่งถือว่าเป็นเอกลักษณ์ของผ้าทอพื้นเมืองของบ้านกกตอง อำเภอฟากท่า จังหวัดอุตรดิตถ์

นอกจากจะมีการทอผ้าขึ้นดินจกแล้วที่นี้มีการทอลวดลายดังกล่าวลงบนผ้าไหมล้วนและผ้าไหมผสมมัดหมี่ที่มีสีสันสวยงามและมีความประณีตมาก โดยจะมีราคาค่อนข้างสูงคือ มีราคาตั้งแต่ 2,500 บาทถึง 10,000 บาทขึ้นไปทั้งนี้แล้วแต่ความยากง่ายของลวดลายที่ลูกค้าสั่งทอและประเภทของผ้า ซึ่งแม้ว่าจะมีราคาสูงแต่ก็มียอดการสั่งซื้อเป็นจำนวนมากอีกประเภทหนึ่งของผ้าทอพื้นเมืองบ้านกกตอง

จากการศึกษาลวดลายผ้าทอพื้นเมืองแต่ละท้องถิ่น พบว่า ปัจจุบันการทอผ้าพื้นบ้านของแต่ละท้องถิ่นส่วนใหญ่จะทอในลวดลายที่สามารถจำหน่ายได้ และเป็นการทอ

เพื่อการจำหน่ายมากกว่าทอเพื่อใช้ในครัวเรือน ซึ่งช่างทอบางท้องถิ่นจะนำลวดลายดั้งเดิมมาทอใหม่และมีการคิดค้นประดิษฐ์ลวดลายใหม่ขึ้น รวมทั้งมีการผสมผสานระหว่างลวดลายเก่าและลวดลายใหม่โดยจะเน้นที่ความประณีตสวยงามของลวดลาย

2. ภูมิปัญญาในลวดลายผ้าพื้นเมือง

การศึกษาภูมิปัญญาที่ปรากฏบนลวดลายผ้าทอพื้นเมืองทั้ง 4 จังหวัดนี้ ผู้วิจัยได้ใช้แนวทางการศึกษาภูมิปัญญาของท้องถิ่นบนงานหัตถกรรมการทอผ้า 3 ลักษณะ คือ ภูมิปัญญาที่แสดงออกโดยการเลียนแบบธรรมชาติ ภูมิปัญญาที่แสดงออกเป็นนามธรรม และภูมิปัญญาที่แสดงออกทางสังคม ดังกล่าวข้างต้นเป็นแนวทางในการศึกษาวิเคราะห์

2.1 จังหวัดพิษณุโลก

ลายดอกปิบ เป็นลวดลายที่ปรากฏบนผ้าทอพื้นเมืองประเภทผ้ามัดหมี่ไหมประดิษฐ์ เป็นลวดลายที่แสดงให้เห็นถึงภูมิปัญญาของช่างทอที่สามารถนำสัญลักษณ์ประจำจังหวัดพิษณุโลก คือ ดอกปิบและสีม่วง มาสร้างสรรค์ลงบนผืนผ้าได้อย่างกลมกลืนและมีความสวยงาม ดอกปิบ มีลักษณะเป็นดอกเล็กๆ สีขาว มีกลิ่นหอม เมื่อนำมาวางบนผ้าพื้นสีม่วงจึงทำให้ผ้าทอพื้นเมืองมีลวดลายที่โดดเด่นสวยงามอย่างยิ่ง นับเป็นภูมิปัญญาของช่างทอที่สามารถผสมผสานสัญลักษณ์ประจำจังหวัดทั้งดอกไม้และสี บนงานหัตถกรรมผ้าทอได้อย่างกลมกลืน นับเป็นภูมิปัญญาที่แสดงออกโดยการเลียนแบบธรรมชาติ

ปัจจุบันผ้าม่วงลายดอกปิบของจังหวัดพิษณุโลกได้กลายเป็นสินค้าพื้นเมือง (OTOP) ที่ได้รับความนิยมอย่างแพร่หลายทั้งกลุ่มข้าราชการของจังหวัดที่นำผ้าม่วงลายดอกปิบมาตัดเย็บเป็นชุดทำงาน และชาวพิษณุโลกที่นิยมนำผ้าม่วงลายดอกปิบมาตัดเย็บใส่ในวันสำคัญๆ จนเป็นเอกลักษณ์ของจังหวัดพิษณุโลก

2.2 จังหวัดสุโขทัย

ผ้าชิ้นตีนจกหาดเสี้ยวเป็นสินค้าพื้นเมืองที่ได้รับความนิยมอย่างแพร่หลายทั้งในระดับจังหวัดและระดับประเทศ เพราะมีลวดลายที่เป็นเอกลักษณ์และได้รับการสืบทอดต่อกันมาหลายศตวรรษ มีทั้งสิ้น 9 ลวดลาย ได้แก่ ลายเครือร้อย ลายเครือกลาง ลายเครือใหญ่ ลายสิบสองหน่วยตัด ลายสี่ขอ ลายแปดขอ ลายสิบหกหน่วยหรือดอกมนสิบหก ลายน้าอ่าง และลายสองท้อง

อย่างไรก็ตามจากการศึกษาลวดลายในผ้าชิ้นตีนจกหาดเสี้ยวนี้ พบว่าจะมีลายประกอบเป็นส่วนหนึ่งในลวดลายหลัก นับเป็นภูมิปัญญาของช่างทอที่วางระบบระเบียบในการสร้างสรรค์ความงามบนผืนผ้าและการใช้ลวดลายบนผืนผ้าได้อย่างมีศิลปะจนเป็นเอกลักษณ์ของผ้าทอพื้นเมืองในจังหวัดสุโขทัยดังนี้

1. ลายเครือ่น้อย (ลายดอกเครือ่น้อย) ลักษณะของลายจะเป็นรูปดอกไม้ขนาดเล็ก เป็นลายที่ทอได้ง่าย มีโครงสร้างไม่ซับซ้อน จัดเป็นลายหลักที่สามารถนำมาเป็นลายฝึกหัด ให้แก่ผู้ที่เริ่มทอจากได้ เป็นลวดลายที่ช่างทอได้นำธรรมชาติมาเลียนแบบ และในลายเครือ่น้อย ยังมีลายประกอบคือ ลายนกหมู่ ซึ่งลายนกหมู่นี้จะเป็นเอกลักษณ์เฉพาะของลายเครือ่น้อย เท่านั้น โดยช่างทอจะไม่นิยมนำลายนกหมู่นี้ไปทอประกอบอยู่ในลายอื่นเพราะดูไม่สวยงาม นับเป็นภูมิปัญญาที่แสดงออกโดยการเลียนแบบธรรมชาติ

2. ลายเครือกลาง (ลายดอกเครือกลาง) ลักษณะของลายจะคล้ายลายเครือ่น้อย แต่จะมีความยากในการจักเพิ่มมากขึ้น เป็นลวดลายที่ช่างทอได้นำธรรมชาติมาเลียนแบบ ลายเครือกลางมีลายประกอบ คือ ลายนกคาบ เพื่อความงดงามให้แก่ผ้าชิ้น นับเป็นภูมิปัญญาที่แสดงออกโดยการเลียนแบบธรรมชาติ

3. ลายเครือใหญ่ (ลายดอกเครือใหญ่) ลักษณะของลายจะเป็นรูปดอกไม้ขนาดใหญ่ อยู่ตรงกลาง เป็นลวดลายที่ช่างทอได้นำธรรมชาติมาเลียนแบบ ลายเครือใหญ่มีลายประกอบคือ ลายนกคุ้ม ลายนกคาบ ลายเครือขอ และลายประกอบต่างๆ ไป ที่นิยม ในผ้าชิ้นตีนจก นับเป็นภูมิปัญญาที่แสดงออกโดยการเลียนแบบธรรมชาติผสมผสาน กับภูมิปัญญาที่แสดงออกเป็นนามธรรม

4. ลายสิบสองหน่วยตัด ลักษณะของลายจะเป็นรูปสี่เหลี่ยมขนมเปียกปูน ที่มีจำนวนข่อยู่อรอบๆ 12 ขอบประกบกันเป็นดอกไม้ มีขาพันทำเป็นสามเหลี่ยมและ มีนกคาบตัวเล็กหรือห้อยอยู่ตรงกลาง เป็นลวดลายที่ช่างทอได้นำธรรมชาติมาเลียนแบบผสมผสาน กับรูปทรงเรขาคณิตที่เป็นภูมิปัญญาด้านนามธรรม ส่วนลวดลายประกอบคือ จะใช้ลาย ประกอบต่างๆ ไปที่นิยมในผ้าชิ้นตีนจก นับเป็นภูมิปัญญาที่แสดงออกโดยการเลียนแบบ ธรรมชาติผสมผสานกับภูมิปัญญาที่แสดงออกเป็นนามธรรม

5. ลายสี่ขอ ลักษณะของลายคล้ายลายสิบสองหน่วยตัดแต่จะมีขนาดเล็กกว่า ส่วนใหญ่จะทอในผ้าชิ้นสำหรับเด็กผู้หญิง เป็นลวดลายที่ช่างทอได้นำรูปทรงเรขาคณิต มาสร้างเป็นลวดลวดลาย และลายประกอบคือ ลายนกคาบ และลายประกอบต่างๆ ไป นับเป็นภูมิปัญญาที่แสดงออกโดยการเลียนแบบธรรมชาติผสมผสานกับภูมิปัญญา ที่แสดงออกเป็นนามธรรม

6. ลายแปดขอ ลักษณะของลายจะเป็นรูปสี่เหลี่ยมขนมเปียกปูนที่มีขอ 8 ขอบ ลวดลายจะคล้ายลายดอกมณฑิพแต่ย่อขนาดให้เล็กลง เป็นลวดลายที่ช่างทอได้นำ รูปทรงเรขาคณิตมาประดิษฐ์เป็นลวดลวดลาย และจะมีลายประกอบคือ ลายนกแถว ซึ่งจะเป็นลายประกอบเฉพาะของลายแปดขอเท่านั้น นับเป็นภูมิปัญญาที่แสดงออกโดย การเลียนแบบธรรมชาติผสมผสานกับภูมิปัญญาที่แสดงออกเป็นนามธรรม

7. ลายสิบหกหน่วย หรือลายดอกมณฑลสิบหก ลักษณะของลายจะเป็นรูปสี่เหลี่ยมขนมเปียกปูน คล้ายลายแปดขอแต่มีขนาดใหญ่กว่า เป็นลวดลายที่ช่างทอได้นำรูปทรงเรขาคณิตมาประดิษฐ์เป็นลวดลวดลาย และลายนี้จะมีความสวยงามกว่าลวดลายอื่นๆ ส่วนลายประกอบคือ จะใช้ลายประกอบทุกๆ ไปที่นิยมในผ้าชิ้นตีนจก นับเป็นภูมิปัญญาที่แสดงออกเป็นนามธรรม

8. ลายน้าอ่าง ลักษณะของลายจะเป็นสี่เหลี่ยมขนมเปียกปูนที่ภายในจะเป็นรูปนกหรือหงส์สองตัวคาบดอกไม้ร่วมกันในอ่างน้ำ เป็นลวดลายที่ช่างทอได้นำธรรมชาติมาเลียนแบบผสมผสานกับรูปทรงเรขาคณิต และช่างทอยังต้องการสื่อความหมายถึงการอยู่ร่วมกัน ลายนี้ชาวไทยพวนหาตเสี่ยวจะนิยมทอใส่เพราะลวดลายมีความสวยงาม สะดุดตา ส่วนลายประกอบคือ จะใช้ลายประกอบทุกๆ ไปที่นิยมในผ้าชิ้นตีนจก นับเป็นภูมิปัญญาที่แสดงออกโดยการเลียนแบบธรรมชาติผสมผสานกับภูมิปัญญาที่แสดงออกเป็นนามธรรม

9. ลายสองห้อง ลักษณะของลายจะคล้ายกับลายน้าอ่างแต่มีขนาดใหญ่กว่า กล่าวคือ นอกจากจะมีนกหรือหงส์สองตัวคาบดอกไม้ร่วมกันแล้ว ยังมีนกหรือหงส์อีกสองตัวที่มีขนาดเล็กคาบดอกไม้อยู่ร่วมกันอีกคู่หนึ่ง ทำให้ลายสองห้องนี้มีขนาดใหญ่กว่าลายอื่นๆ และมีความแปลกกว่าลวดลายอื่นๆ เพราะครึ่งหนึ่งของลายจะเป็นสีดำและอีกครึ่งหนึ่งจะเป็นสีแดง อีกทั้งลวดลายยังสื่อความหมายถึงการใช้ชีวิตอยู่ร่วมกันนับเป็นการสร้างความวิจิตรบรรจงในการทอลวดลายบนผืนผ้าที่สวยงามมากที่สุด เพราะเวลาทอจะต้องใช้กระสวย 2 อัน คือสีดำและสีแดง ส่วนลายประกอบของลายสองห้องคือ ลายผีเสื้อ นับเป็นภูมิปัญญาที่แสดงออกโดยการเลียนแบบธรรมชาติผสมผสานกับภูมิปัญญาที่แสดงออกเป็นนามธรรม ส่วนลวดลายประกอบในผ้าชิ้นตีนจกหาตเสี่ยว หมายถึง ลายเล็กๆ ที่เป็นองค์ประกอบสำคัญที่ทำให้ผ้าชิ้นตีนจกมีความสมบูรณ์และความงดงามมากยิ่งขึ้น ซึ่งลายประกอบที่ปรากฏในผ้าชิ้นตีนจกมีอยู่ด้วยกัน 3 ประเภทคือ

- ลายที่มีรูปทรงมาจากสัตว์ ได้แก่ ลายนกคุ้ม ลายนกแก้ว ลายนกคาบ ลายนกหมู
- ลายที่มีรูปทรงมาจากเรขาคณิต ได้แก่ ลายเครือขอ ลายสร้อยสา ลายพันปลา
- ลายที่มีรูปทรงมาจากพืช ได้แก่ ลายโงะ

ทั้งนี้ลวดลายประกอบแต่ละลวดลายจะสื่อถึงความหมายดังต่อไปนี้

1. ลายนกคุ้ม ลักษณะของลายจะเป็นสี่เหลี่ยมหน้าจั่วที่ภายในจะมีนกคู่ตัวต้องการสื่อถึงการอยู่คุ้มเหย้าคุ้มเรือน คุ้มผัวคุ้มเมียเพื่อให้เป็นสิริมงคลในการครองชีวิต เป็นลวดลายที่ช่างทอได้เลียนแบบการใช้ชีวิตคู่ของมนุษย์หรือการอยู่ร่วมกันเป็นครอบครัว มาสื่อเป็นสัญลักษณ์ นับว่าเป็นการผสมผสานระหว่างธรรมชาติกับรูปทรงเรขาคณิต ทำให้ลายนี้สื่อความหมายได้อย่างมีนัยสำคัญ และเป็นลวดลายที่มีความงดงาม

ทั้งนี้ลายนี้มักจะสอดแทรกไว้ในลายหลักของผ้าขึ้นตีนจกเกือบทุกลาย เพื่อต้องการสอนและให้ตระหนักถึงการอยู่ครองเรือนกัน ตลอดจนต้องการให้เกิดความเป็นสิริมงคลแก่ผู้สวมใสนับเป็นภูมิปัญญาที่แสดงออกโดยการเลียนแบบธรรมชาติผสมผสานกับภูมิปัญญาที่แสดงออกเป็นนามธรรม และภูมิปัญญาที่แสดงออกทางสังคม

2. ลายนกแถว ลักษณะของลายจะเป็นรูปนกที่เรียงกันเป็นแถว มีความหมายถึงการอยู่ร่วมกันอย่างเป็นระเบียบแบบแผนซึ่งจะทำให้สังคมเจริญ เป็นลวดลายที่ช่างทอได้จำลองวิถีชีวิตการอยู่ร่วมกันของคนในสังคมที่อยู่อย่างเป็นระเบียบมาเลียนแบบโดยนำธรรมชาติมาเป็นสื่อสัญลักษณ์ เพื่อเป็นการสอนและเตือนสติคนในสังคมให้อยู่ร่วมกันอย่างสงบสุข ลายนี้มักใช้ประกอบในลายแปดขอเท่านั้น นับเป็นภูมิปัญญาที่แสดงออกโดยการเลียนแบบธรรมชาติผสมผสานกับภูมิปัญญาที่แสดงออกทางสังคม

3. ลายนกคาบ ลักษณะของลายจะเป็นนกสองตัวที่คาบดอกไม้ร่วมกัน หรือทางภาษาเหนือจะเรียกว่ากินน้ำร่วมเต้า สื่อถึงสัจจะในการครองรักร่วมกันอย่างยั่งยืน เป็นลวดลายที่ช่างทอได้เลียนแบบการใช้ชีวิตร่วมกันของคนสองคนโดยนำธรรมชาติมาเป็นสื่อสัญลักษณ์ นับเป็นภูมิปัญญาที่แสดงออกโดยการเลียนแบบธรรมชาติผสมผสานกับภูมิปัญญาที่แสดงออกทางสังคม

4. ลายนกหมู่ ลักษณะของลายนกละเอียดอยู่ร่วมกันเป็นหมู่ ด้วยต้องการสื่อถึงความสามัคคีที่จะไม่มีความขัดแย้งต่อกัน เป็นลวดลายที่ช่างทอได้นำการอยู่ร่วมกันของคนในสังคมมาเลียนแบบโดยนำธรรมชาติมาเป็นสื่อสัญลักษณ์ ลายนี้มักใช้ประกอบในลายเครือน้อยเท่านั้น นับเป็นภูมิปัญญาที่แสดงออกโดยการเลียนแบบธรรมชาติผสมผสานกับภูมิปัญญาที่แสดงออกทางสังคม

5. ลายเครือขอ ลักษณะของลายจะคล้ายขอที่วางต่อเนื่องกันเป็นเครือในลักษณะเฉียงโดยเกาะเกี่ยวกันไปตามแนว เป็นลวดลายที่ช่างทอได้นำรูปทรงเรขาคณิตมาสร้างเป็นลวดลาย ลายนี้เป็นภูมิปัญญาที่แสดงออกเป็นนามธรรม

6. ลายสร้อยสา ลักษณะของลายจะเป็นรูปสี่เหลี่ยมขนมเปียกปูนที่ภายในมีจุดอยู่ตรงกลาง เป็นลวดลายที่ช่างทอได้นำรูปทรงเรขาคณิตมาสร้างเป็นลวดลาย และลายนี้มักอยู่ด้านล่างสุดของผ้าขึ้นเพื่อให้เกิดความอ่อนช้อยสวยงาม นับเป็นภูมิปัญญาที่แสดงออกเป็นนามธรรม

7. ลายฟันปลา ลักษณะของลายจะสลับกันไปมา เป็นลวดลายที่ช่างทอได้นำรูปทรงเรขาคณิตมาสร้างเป็นลวดลาย และลายนี้จะใช้ประกอบลายหลักเกือบทุกลายเพื่อให้เกิดความสวยงาม นับเป็นภูมิปัญญาที่แสดงออกเป็นนามธรรม

8. ลายโงะ ลักษณะของลายคล้ายกระจับโดยจะมีลายฟันปลาเป็นกรอบ

และจะเป็นรูปกระจั๊บคว่ำและหงายสลับกัน โดยภายในรูปกระจั๊บจะประกอบด้วยไปไม้ เป็นลวดลายที่ช่างทอได้นำรูปทรงเรขาคณิตมาผสมผสานกับธรรมชาติ ลายนี้ใช้ประกอบ ลายสองห้องเท่านั้น ซึ่งถือว่าเป็นการใช้ลวดลายแบบเฉพาะบนผืนผ้า นับเป็นภูมิปัญญา ที่แสดงออกโดยการเลียนแบบธรรมชาติและภูมิปัญญาที่แสดงออกเป็นนามธรรม

อาจกล่าวได้ว่า ลวดลายผ้าทอพื้นเมืองจังหวัดสุโขทัยเป็น ลวดลายที่มีภูมิปัญญา ที่แสดงออกโดยการเลียนแบบธรรมชาติผสมผสานกับภูมิปัญญาที่แสดงออกเป็นนามธรรม และภูมิปัญญาที่แสดงออกทางสังคม

2.3 จังหวัดพิจิตร

ลายเปาปูนจิ้น เป็นลวดลายผ้าทอพื้นเมืองของจังหวัดพิจิตร ประเภทผ้ามัดหมี่ ใหมประดิษฐ์ ลักษณะของลายจะคล้ายกับหมวกของเปาปูนจิ้นที่ภายในจะมีรูปกากบาท เป็นลวดลายที่แสดงให้เห็นถึงภูมิปัญญาของช่างทอที่นำสิ่งแวดล้อมใกล้ตัวมาดัดแปลง บนผืนผ้าได้อย่างสวยงามและเข้ากับยุคสมัยที่มีภาพยนตร์เรื่องเปาปูนจิ้นกำลังโด่งดัง นับเป็นลวดลายที่มีภูมิปัญญาที่แสดงออกเป็นนามธรรม

2.4 จังหวัดอุตรดิตถ์

ผ้าชิ้นตีนจกของบ้านกกตอง เป็นผ้าทอพื้นเมืองที่ได้รับความนิยมอย่างมาก และเป็นสินค้า (OTOP) ของจังหวัดโดยเฉพาะอย่างยิ่งผ้าจกผสมมัดหมี่ ที่ได้นำเอาวิธีการจก และการมัดหมี่มาผสมผสานทำให้ได้ผ้าชิ้นที่งดงาม ลวดลายที่นิยมมี 2 ลวดลายได้แก่ ลายพันก้อน ลายข้าวพันก้อน นอกจากนี้ยังพบลายประกอบเป็นบางส่วนในลวดลายหลัก เช่นเดียวกับผ้าชิ้นตีนจกหาดเสี้ยวของจังหวัดสุโขทัย

อย่างไรก็ตามกระบวนการทอจกอาจมีการเพิ่มลวดลายบนผืนผ้า กล่าวคือในผ้า ผืนเดียวกันนอกจากจะทอจกแล้วยังมีการผสมผสานด้วยการมัดย้อมแบบมัดหมี่ ทำให้เกิด ความประณีตสวยงามมากยิ่งขึ้น

1. ลายพันก้อน ลักษณะของลายจะเป็นรูปทรงสี่เหลี่ยมขนมเปียกปูนที่ภายใน มีรูปกากบาท มีความโดดเด่นสวยงามสะดุดตาด้วยทอบนผ้าพื้นสีดำ เป็นลวดลายที่ช่าง ทอได้นำรูปทรงเรขาคณิตมาดัดแปลงเป็นลวดลาย ลวดลายนี้เป็นลวดลายดั้งเดิม แต่โบราณที่ช่างทอนำมาทอใหม่และได้รับความนิยมอย่างมากจากผู้ซื้อผ้าชิ้นตีนจกบ้านกกตอง นับเป็นภูมิปัญญาที่แสดงออกเป็นนามธรรม

2. ลายข้าวพัน ลักษณะของลายจะคล้ายกับการนำข้าวเหนียวที่ปั่นเป็นลูกกลมๆ มาทอเป็นลวดลายโดยจะนำมาทอบนผ้าพื้นสีดำ เป็นลวดลายที่ช่างทอได้นำเอาสิ่ง แวดล้อมใกล้ตัวมาถ่ายทอดลงบนผืนผ้าได้อย่างสวยงาม ลายนี้จะมีลักษณะที่ใกล้เคียงกับ

ลายพันก้อนมาก สันนิษฐานว่าลายข้าวพันก้อนและลายพันก้อนคือลวดลายเดียวกัน เพียงแต่ช่างทอปรับเปลี่ยนแปลงลักษณะรูปทรงของลาย ลายนี้เป็นอีกลวดลายที่ได้รับความนิยมอย่างมากจากผู้ซื้อผ้าขึ้นตีนจกบ้านกตอง นับเป็นภูมิปัญญาที่แสดงออกโดยการเลียนแบบธรรมชาติ

ส่วนลวดลายประกอบในผ้าขึ้นตีนจกบ้านกตอง หมายถึง ลายเล็กๆ ที่เป็นองค์ประกอบสำคัญที่ทำให้ผ้าขึ้นตีนจกมีความงดงามมากยิ่งขึ้น ซึ่งลายประกอบที่ปรากฏในผ้าขึ้นตีนจก มีดังนี้

1. ลายขอซ้อน ลักษณะของลายจะเป็นขอพับ ลายนี้พัฒนามาจากลายตัวขอหรือลายกันหอยซึ่งมีมาแต่โบราณ แต่ช่างทอได้นำมาดัดแปลงให้มีลักษณะซ้อนกันโดยจะเน้นที่สีของไหมให้มีสีตัดกันเพื่อความสวยงามยิ่งขึ้น ลายนี้เป็นลวดลายประกอบที่จะปรากฏอยู่ในผ้าขึ้นตีนจกทุกผืนเพื่อให้เป็นเอกลักษณ์ของผ้าทอบ้านกตอง นับเป็นภูมิปัญญาที่แสดงออกเป็นนามธรรม

2. ลายเตยเกาะ ลักษณะของลายจะเป็นลายพันปลาหรือภูเขาที่ช่างทอจะทอในแนวเส้นตรงที่พัฒนามาจากรูปทรงเรขาคณิต ลักษณะของการเกาะ สันนิษฐานว่าน่าจะมาจากหนามเตยที่เกาะเกี่ยวกัน ทั้งนี้ช่างทอจะทอลายเตยเกาะควบคู่กับลายขอซ้อน และเป็นลวดลายประกอบที่จะปรากฏอยู่ในผ้าขึ้นตีนจกทุกผืนเช่นกัน เพื่อให้เป็นเอกลักษณ์ของผ้าทอบ้านกตอง นับเป็นภูมิปัญญาที่แสดงออกเป็นนามธรรม

3. ลายเชิงพญานาค ลักษณะของลายจะมีลักษณะพันปลา เป็นลวดลายที่ช่างทอ นำความเชื่อทางศาสนามาจินตนาการบนผืนผ้า ด้วยเชื่อกันว่าพญานาคเป็นเจ้าแห่งงูที่จะนำความอุดมสมบูรณ์มาให้แก่มวลมนุษย์ชาวโลก ลายพญานาคนี้จึงแสดงให้เห็นถึงความอุดมสมบูรณ์ นับเป็นภูมิปัญญาที่แสดงออกโดยการเลียนแบบธรรมชาติ

อาจกล่าวได้ว่าลวดลายผ้าทอพื้นเมืองจังหวัดอุดรดิตต์ เป็นลวดลายที่มีภูมิปัญญาที่แสดงออกโดยการเลียนแบบธรรมชาติผสมผสานกับภูมิปัญญาที่แสดงออกเป็นนามธรรม จะเห็นได้ว่าภูมิปัญญาบนผ้าทอพื้นเมืองแต่ละท้องถิ่นนั้นส่วนใหญ่จะเป็นภูมิปัญญาในด้านการเลียนแบบธรรมชาติและภูมิปัญญาด้านนามธรรม มากที่สุด ทั้งนี้เพราะช่างทอจะนำสิ่งแวดล้อมรอบๆ ตัวมาเป็นลวดลายบนผืนผ้าพร้อมทั้งตั้งชื่อลายตามลักษณะที่พบเห็นรวมทั้งอาจมีการตั้งชื่อตามละครโทรทัศน์ที่กำลังโด่งดังอยู่ในขณะนั้น

สรุปผลการวิจัย

จากการศึกษา “จากภูมิปัญญาลวดลายผ้าทอพื้นเมืองสู่ธุรกิจ SME สามารถสรุปผลการวิจัยได้ดังนี้

1. ลวดลายผ้าทอพื้นเมืองที่เป็นเอกลักษณ์

1.1 ผ้าทอพื้นเมืองจังหวัดพิษณุโลก พบว่าลายดอกป๊อบ เป็นลวดลายที่เป็นเอกลักษณ์ของผ้าไหมมัดหมี่ไหมประดิษฐ์ประจำจังหวัด และมีการทอเพื่อการจำหน่ายมากที่สุด แหล่งทอที่สำคัญจะอยู่ที่บ้านม่วงหอม อำเภอวังทอง และบ้านนาเมือง อำเภอชาติตระการ โดยช่างทอนำสัญลักษณ์ของจังหวัดคือ สีม่วงและดอกป๊อบ ซึ่งเป็นดอกไม้ประจำจังหวัดมาผสมผสานบนผืนผ้าจนกลายเป็น ผ้าม่วงลายดอกป๊อบ สินค้า OTOP ประเภทผ้าทอพื้นเมืองประจำจังหวัดพิษณุโลก ส่วนที่บ้านนาเมือง จะทอลายดอกป๊อบเช่นกันแต่จะไม่จำกัดสีพื้นของผ้า

1.2 ผ้าทอพื้นเมืองจังหวัดสุโขทัย พบว่า ผ้าชิ้นตีนจกหาดเสี้ยว อำเภอศรีสัชนาลัย เป็นผ้าทอพื้นเมืองที่มีการทอเพื่อการจำหน่ายมากที่สุด โดยจะทอในลวดลายโบราณทั้ง 9 ลวดลายต่อไปนี้คือ ลายเครืออ่อน ลายเครือกลาง ลายเครือใหญ่ ลายสี่ขอ ลายแปดขอ ลายสิบสองหน่วยตัด ลายดอกมณีสืบหก ลายน้าอ่าง ลายสองห้อง และจะมีลวดลายอื่นๆ ประกอบเป็นส่วนประกอบเพื่อเพิ่มความงดงาม เช่น ลายนกคู่ ลายนกคุ้ม ลายนกแฉว ลายโงะ เป็นต้น ซึ่งลวดลายที่ทอบนผ้าชิ้นตีนจกนี้ได้รับการสืบทอดกันมาช้านานนับศตวรรษ แม้ว่าช่างทอจะมีความพยายามในการดัดแปลงและผสมผสานลวดลายบนผ้าชิ้นตีนจกแต่ก็ไม่เป็นที่นิยมเท่ากับลวดลายที่มีมาแต่ดั้งเดิม

อาจกล่าวได้ว่า ผ้าชิ้นตีนจกหาดเสี้ยวเป็นผ้าทอพื้นเมืองที่มียอดการจำหน่ายมากที่สุดของในจังหวัดสุโขทัยและเป็นสินค้า OTOP ประเภทผ้าทอพื้นเมืองที่ยังคงสืบทอดวัฒนธรรมการทอผ้าและลวดลายได้อย่างยาวนาน อีกทั้งยังเป็นผ้าทอพื้นเมืองที่มีชื่อเสียงระดับประเทศด้วย

1.3 ผ้าทอพื้นเมืองจังหวัดพิจิตร พบว่าผ้าทอพื้นเมือง ลายเปาปูนจัน เป็นผ้าทอประเภทผ้ามัดหมี่ไหมประดิษฐ์ ที่มีลวดลายเป็นเอกลักษณ์ของจังหวัดพิจิตรและมีการทอเพื่อการจำหน่ายมากที่สุด แหล่งทออยู่ที่บ้านป่าแดง ตำบลหนองพะยอม และยังเป็นศูนย์การเรียนรู้การทอผ้ามัดหมี่ไหมประดิษฐ์ที่ใหญ่ที่สุดของภาคกลางตอนบน

ปัจจุบัน ผ้ามัดหมี่ไหมประดิษฐ์ของบ้านป่าแดง ลายเปาปูนจัน จัดเป็นสินค้า OTOP ของจังหวัดพิจิตรที่มีชื่อเสียงที่ตลาดผู้ใช้ผ้าทอพื้นเมืองได้เลือกใช้เพราะจะรักษาดูแลได้ง่ายกว่าผ้าไหม ผ้าจก และผ้าซิต

1.4 ผ้าทอพื้นเมืองจังหวัดอุดรธานี พบว่า ผ้าชิ้นตีนจกบ้านกกตอง อำเภอปากท่า เป็นผ้าทอพื้นเมืองที่มีการทอเพื่อการจำหน่ายมากที่สุด โดยจะทอในลวดลายข้าวพันก้อน ลายพันก้อน บนผ้ามัดหมี่หรือผ้าไหมสีดําทำให้ลวดลายมีความโดดเด่น นอกจากนี้ผ้าชิ้นตีนจกทุกผืนจะมีลายขอซ้อน ลายเตยเกาะ และลายเชิงพญานาคเป็นลวดลายประกอบที่จะช่วยเพิ่มความงดงาม ถือเป็นเอกลักษณ์ของผ้าจกบ้านกกตอง

ผ้าขึ้นดินจากบ้านกตต้องเป็นผ้าทอพื้นเมืองที่มีชื่อเสียงเป็นที่นิยมอย่างแพร่หลาย รวมทั้งมียอดการสั่งทออย่างต่อเนื่องเป็นสินค้า OTOP ประเภทผ้าทอพื้นเมืองจังหวัดอุดรดิตถ์ที่มีชื่อเสียงระดับประเทศอีกแห่งหนึ่ง

อาจสรุปได้ว่า ปัจจุบันการทอผ้าพื้นบ้านของแต่ละท้องถิ่นจะทอเพื่อการจำหน่ายมากกว่าทอเพื่อใช้ในครัวเรือน ซึ่งช่างทอจะนำลวดลายดั้งเดิมมาทอใหม่หรืออาจคิดค้นประดิษฐ์ลวดลายขึ้นใหม่ โดยจะเน้นที่ความประณีตสวยงาม หากเป็นลวดลายที่มีความละเอียด มีกรรมวิธีการทอที่ยาก เช่น การจก การขีด ราคาของผ้าทอนั้นก็จะเพิ่มมากขึ้น รวมทั้งยังขึ้นอยู่กับประเภทของผ้าด้วย หากเป็นผ้าใหม่ก็จะมีราคาที่สูงกว่าผ้าไหมประดิษฐ์ ปัจจัยดังกล่าวจึงส่งผลให้ผ้าทอพื้นเมืองแต่ละท้องถิ่นมีความแตกต่างกันทั้งด้านคุณภาพและราคา

และด้วยเหตุนี้เองผ้าทอพื้นบ้านบางประเภทเช่น ผ้าจก ผ้าไหมมัดหมี่ จึงเป็นที่นิยมเฉพาะบางกลุ่มและมักนิยมสวมใส่เฉพาะในงานที่สำคัญเท่านั้น ส่งผลให้ตลาดผ้าทอพื้นบ้านประเภทนี้มีผู้ใช้อย่างจำกัดและไม่เป็นที่นิยมแพร่หลายเหมือนผ้าทั่วๆ ไป

2. ภูมิปัญญาในลวดลายผ้าทอพื้นเมือง

2.1 ผ้าทอพื้นเมืองจังหวัดพิษณุโลก พบว่าลายดอกปิบในผ้าทอพื้นเมืองประเภทผ้ามัดหมี่ไหมประดิษฐ์ เป็นลวดลาย ที่ช่างทอผ้าจะนำธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมที่อยู่รอบตัว เช่น ดอกไม้ สีประจำจังหวัดมาสร้างสรรค์เป็นลวดลายบนได้อย่างงดงามจนกลายเป็นสินค้าพื้นเมือง (OTOP) ประเภทผ้าทอพื้นเมืองประจำจังหวัด นับเป็นภูมิปัญญาที่แสดงออกโดยการเลียนแบบธรรมชาติ

2.2 ผ้าทอพื้นเมืองจังหวัดสุโขทัย พบว่าลวดลายในในผ้าขึ้นดึ่งกหาดเสี้ยวหรือผ้ามัดหมี่ไหมประดิษฐ์โดยส่วนใหญ่เป็นลวดลายเก่าแต่โบราณทั้ง 9 ลวดลาย ได้แก่ ลายเครือน้อย ลายเครือกลาง ลายเครือใหญ่ ลายสิบสองหน่วยตัด ลายสี่ขอ ลายแปดขอ ลายสิบหกหน่วยหรือดอกมนสิบหก ลายน้าอ่าง และลายสองห้อง รวมทั้งลวดลายที่เป็นส่วนประกอบของลายหลัก เช่น ลายนกคู้ม ลายนกแฉว ลายนกคาบ ลายนกหมู ลายเครือขอ ลายสร้อยสา ลายฟันปลา ลายโงะ เป็นลวดลายที่ช่างทอในสมัยโบราณจะนำธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมที่อยู่รอบตัวมาสร้างสรรค์ลวดลายบนผืนผ้า นอกจากนี้ลวดลายบางลวดลายยังสื่อความหมายที่มีนัยสำคัญเพื่อเตือนสติให้แก่ผู้สวมใส่ นับเป็นภูมิปัญญาที่แสดงออกโดยการเลียนแบบธรรมชาติ ผสมผสานกับภูมิปัญญาที่แสดงออกเป็นนามธรรมและภูมิปัญญาที่แสดงออกทางสังคม

นับว่าผ้าพื้นเมืองสุโขทัยได้มีการถ่ายทอดภูมิปัญญาด้านลวดลายมานาน นับศตวรรษอันเป็นมรดกอันล้ำค่าทางวัฒนธรรมที่ควรค่าแก่การอนุรักษ์และสืบสานต่อไป

2.3 ผ้าทอพื้นเมืองจังหวัดพิจิตร พบว่าลวดลาย เปาปูนจีน ในผ้าทอพื้นเมือง ประเภทผ้ามัดหมี่ไหมประดิษฐ์ เป็นลวดลายที่ช่างทอจะนำรูปทรงเรขาคณิตมาสร้าง สรรค์ลวดลายบนผืนผ้าได้อย่างสวยงาม และเข้ากับยุคสมัยที่มีภาพยนตร์เรื่องเปาปูนจีน กำลังโด่งดัง นับเป็นภูมิปัญญาที่แสดงออกเป็นนามธรรม

2.4 จังหวัดอุดรธานี พบว่าลวดลายข้าวพันก้อน ลายพันก้อน ที่ทอในผ้าชิ้นตีนจก บ้านกุดต้อง อำเภอปากทำ เป็นลวดลายที่มีความสวยงามโดดเด่น ด้วยช่างทอจะทอ บนผ้ามัดหมี่หรือผ้าไหมสีดำ นอกจากจะมีลายหลักแล้วผ้าชิ้นตีนจกผืนจะมีลายขอซ้อน ลายเตยเกาะ และลายเชิงพญานาค เป็นลายประกอบทุกผืน โดยช่างทอจะนำสิ่งแวดล้อม ที่อยู่รอบตัว เช่น ธรรมชาติ รูปทรงเรขาคณิต มาสร้างเป็นลวดลายบนผืนผ้า ซึ่งเป็นการ สร้างสรรค์ผ้าทอผ้าพื้นเมืองอันทรงคุณค่า นับเป็นภูมิปัญญาที่แสดงออกโดยการเลียนแบบ ธรรมชาติผสมผสานกับภูมิปัญญาที่แสดงออกเป็นนามธรรม

อาจสรุปได้ว่าภูมิปัญญาที่ปรากฏบนลวดลายผ้าทอพื้นเมืองในท้องถิ่นภาคกลางตอนบน ล้วนเป็นภูมิปัญญาที่แสดงออกโดยการเลียนแบบธรรมชาติผสมผสานกับภูมิปัญญาที่แสดงออก ด้านนามธรรม ทั้งนี้อาจสืบเนื่องมาจากช่างทอเป็นคนในท้องถิ่นเมื่อพบเห็นธรรมชาติที่สวยงาม ก็จะนำมาดัดแปลงให้เป็นลวดลายบนผ้าทอจนทำให้ผ้าทอพื้นเมืองแต่ละท้องถิ่นมีเอกลักษณ์ และความงดงามที่แตกต่างกัน

เอกสารอ้างอิง

กร โจนธา. 16 มีนาคม 2553, สัมภาษณ์

การทอผ้าแบบพื้นบ้านพื้นเมืองในภูมิภาคต่าง ๆ [ออนไลน์]. 19 ตุลาคม 2553. เข้าถึงจาก

http://www.dei.ac.th/index/content/clothes_003.html

การทอผ้าแบบพื้นฐาน [ออนไลน์]. 4 กันยายน 2553. เข้าถึงจาก

http://www.dei.ac.th/index/content/clothes_003.html

การส่งเสริมผ้าพื้นเมืองในอดีตและปัจจุบัน [ออนไลน์]. 4 กันยายน 2552. เข้าถึงจาก

<http://www.idealanna.iqetweb.com> ชาว สีเดช. 16 มีนาคม 2553, สัมภาษณ์

คติความเชื่อเกี่ยวกับลายผ้าไทย [ออนไลน์]. 6 มกราคม 2553. เข้าถึงจาก

<http://www.culturelib.in.th/articles/949>

คติความเชื่อเกี่ยวกับลายผ้าไทย(4) ลายเกิดจากอิทธิพลของพืช [ออนไลน์]. 6 มกราคม 2553.

เข้าถึงจาก <http://www.culturelib.in.th/articles/949>

คำแพง แจ้งสว่าง. 11 มีนาคม 2553, สัมภาษณ์

คำผิ่น ชันทอง. 12 มีนาคม 2553, สัมภาษณ์

จันดี รัตนอาสน์. 2 พฤษภาคม 2553, สัมภาษณ์
 จำรัส ทิวังาม. 1 พฤษภาคม 2553, สัมภาษณ์
 ชาลี สีหามาหา. 15 มีนาคม 2553, สัมภาษณ์
 ดวงเดือน บุญยวง, แปลโดย สรณี วงศ์เบ็ญสัจจ์. 2535. “ผ้าทอพื้นเมืองลาว ศิลปะแห่งชีวิต
 ตั้งแต่เกิดจนตาย.” เอกสารวิชาการผ้าเอเชีย มรดกร่วมทางวัฒนธรรม. มกราคม-กุมภาพันธ์
 มหาวิทยาลัยเชียงใหม่ สำนักงานคณะกรรมการวัฒนธรรมแห่งชาติ.
 เดวี แก้วพัต. 2 พฤษภาคม 2553, สัมภาษณ์
 ต่วน พรหมชาติ. 14 มีนาคม 2553, สัมภาษณ์
 ทองจัน ตาสี. 13 มีนาคม 2553, สัมภาษณ์
 ทองคุณ ปัญญาวง. 16 มีนาคม 2553, สัมภาษณ์
 ทองลา วงศ์สาสน์. 12 มีนาคม 2553, สัมภาษณ์
 ทองศรี หล่อหลอม. 1 พฤษภาคม 2553, สัมภาษณ์
 ทองสุข วันแสน. 2537. “การพัฒนาหลักสูตรฝึกอาชีพการทอผ้าไหมมัดหมี่
 สำหรับประชาชนในชนบท.” ปรินญาณิพนธ์ศึกษาศษุภีบัณฑิต
 มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ.
 เทา นันทะแพทย์. 11 มีนาคม 2553, สัมภาษณ์
 เทียง สีมาอั้ง. 30 เมษายน 2553, สัมภาษณ์
 บานเย็น อุดเลิศ. 30 เมษายน 2553, สัมภาษณ์
 บุญมี หล่อหลอม. 1 พฤษภาคม 2553, สัมภาษณ์
 บุญเทียน สิงห์หมา. 1 พฤษภาคม 2553, สัมภาษณ์
 บุญเรือง สารจันท์. 11 มีนาคม 2553, สัมภาษณ์
 ปราณอม อัดโตติ. 2541. “การศึกษาการทอผ้าพื้นบ้านบ้านป่าแดง ตำบลหนองพะยอม
 ตะพานหิน พิจิตร.” ปรินญาณิพนธ์ไทยคดีศึกษา (เน้นสังคมศาสตร์) มหาวิทยาลัยนเรศวร.
 ป้อม สุทธิ. 13 มีนาคม 2553, สัมภาษณ์
 ผ้าทอชนิดต่าง ๆ คำนียามจากมาตรฐาน มผช. [ออนไลน์]. 6 มกราคม 2553.
 เข้าถึงจาก <http://www.thaitambon.com/Standard/Fabrics.htm>
 ผ้าไทย [ออนไลน์]. 4 กันยายน 2553. เข้าถึงจาก [http://www.th.wikipedia.org/wiki/](http://www.th.wikipedia.org/wiki/ผ้าไทย)
 ผ้าไทย [ออนไลน์]. 24 ตุลาคม 2553. เข้าถึงจาก <http://guru.sanook.com>
 ผ้าไทยภาคเหนือตอนล่าง-ผ้าเมืองพิษณุโลก [ออนไลน์]. 4 กันยายน 2552. เข้าถึงจาก
<http://www.openbase.in.th/node/5440>

ผ้าไทยภาคเหนือ-จังหวัดพิจิตร [ออนไลน์]. 4 กันยายน 2552. เข้าถึงจาก
<http://www.openbase.in.th/node/5440>

ผ้าไทย...สนเทศนารัฐ [ออนไลน์]. 4 กันยายน 2553. เข้าถึงจาก
<http://www.lib.ru.ac.th/journal/thaicloth.html>.

พานิตย์ เขียวกระเบื้อง. 12 มีนาคม 2553, สัมภาษณ์

เพา หอมเนียม. 12 มีนาคม 2553, สัมภาษณ์

เพี้ยน สิงรัก. 11 มีนาคม 2553, สัมภาษณ์

ภูมิแผ่นดินไทย. ชุดผ้าไทย. มปป.: มปท.

มาลัย ด่านแก้ว. 12 มีนาคม 2553, สัมภาษณ์

ยม จิตบรรเทา. 12 มีนาคม 2553, สัมภาษณ์

ลวดลายที่พัฒนาจนสื่อความหมายได้มีอะไรบ้าง [ออนไลน์]. 1 ธันวาคม 2552. เข้าถึงจาก
<http://www.wethaitrade.com>

วันดา เอื้อปุดง. 30 เมษายน 2553, สัมภาษณ์

ศิลปากร, มหาวิทยาลัย. 2544. “ผ้าทอพื้นบ้าน.” โครงการพัฒนาผ้าพื้นเมือง
ในทุกจังหวัดของประเทศ.

ศูนย์วิชาการและเทคโนโลยีสิ่งทอพื้นบ้าน [ออนไลน์]. 1 ตุลาคม 2552. เข้าถึงจาก
<http://www.ist.cum.ac.th/cotton/productgroupSukhothai.php>

ศูนย์วิชาการและเทคโนโลยีสิ่งทอพื้นบ้าน (ฝ้ายแกมไหม) [ออนไลน์]. 1 ตุลาคม 2552.

เข้าถึงจาก <http://www.ist.cum.ac.th/cotton/productgroupSukhothai.php>
สงวน ว่างเว้น. 16 มีนาคม 2553, สัมภาษณ์

สมภาร ชิงหอม. 1 พฤษภาคม 2553, สัมภาษณ์

สุภาพร มีสูง. 1 พฤษภาคม 2553, สัมภาษณ์

นางสมพงค์ แก้วกำพล. 30 เมษายน 2553, สัมภาษณ์.

สุนทรี่ ขนาดนิต. 14 มีนาคม 2553, สัมภาษณ์

สุนิรัตน์ ก่องดาวงค์. 13 มีนาคม 2553, สัมภาษณ์

สุมาลย์ โทมัส. 2536. “ศึกษาผ้าพุ่ง: ข้อสังเกตเกี่ยวกับการทอผ้าในประเทศไทย
และเพื่อนบ้าน.” ไทยคดีศึกษา มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์.

สลัด อ้วนสะอาด. 16 มีนาคม 2553, สัมภาษณ์

สาธร์ ไสร็จประสพสันติ. 14 มีนาคม 2553, สัมภาษณ์

สายชล สีเดช. 16 มีนาคม 2553, สัมภาษณ์

สาวิตรี สุวรรณสถิต. 2535. “ลวดลายบนผืนผ้า: ภูมิปัญญาหญิงไทย.” เอกสารประกอบ

การสัมมนาทางวิชาการเรื่องมรดกผ้า: ภูมิปัญญาไทย สำนักงานคณะกรรมการวัฒนธรรมแห่งชาติ.

สำริด ไพบูลย์. 30 เมษายน 2553, สัมภาษณ์

สุบรรณ ใจดี. 12 มีนาคม 2553, สัมภาษณ์

สุวิมล วัลย์เครือ และชนิด ตั้งถาวรศิริกุล. 2536. “ผ้าลาว: การอพยพเคลื่อนย้ายของวัฒนธรรมผ้าจากกลุ่มแม่น้ำโขงสู่ลุ่มแม่น้ำเจ้าพระยา.” เอกสารการวิจัยสำนักงานคณะกรรมการวัฒนธรรมแห่งชาติ.หมวดภูมิปัญญาเรื่องการทอผ้า.

[ออนไลน์]. 4 กันยายน 2553. เข้าถึงจาก <http://student.swu.ac.th/hm471010393/culture.htm>

ไหลมา คำสือ. 13 มีนาคม 2553, สัมภาษณ์

อ้อย ทูเรียนไทสง. 13 มีนาคม 2553, สัมภาษณ์

เอกสารเผยแพร่กลุ่มสตรีสกรณ ผ้าทอไหมประดิษฐ์. มปป: มปท.

อำนาจ เศษสุวรรณ.12 มีนาคม 2553, สัมภาษณ์

แอ็ด นาคพริก. 1 พฤษภาคม 2553, สัมภาษณ์